

KATTA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJOBIY IJTIMOIYLASHUVI OMILI SIFATIDA YETAKCHILIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Azizova Ziroatxon Baxodirovna

Qo`qon davlat pedagogika instituti o`qituvchisi

Omonova Nargiza Zafarjon qizi, Ubaydullayeva Dilyora Yunusali qizi

Qo`qon davlat pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Maqolada katta maktabgacha yoshdagi bolalarda yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy shartlari, ahamiyati va bu qobiliyatni rivojlantirish haqida ilmiy nazariy ma`lumotlar keltiriladi. Shuningdek, rivojlangan yetakchilik qobiliyatlari bola shaxsiyatining ijobiy sotsializatsiyasining muhim ko`rsatkichi sifatida qaraladi.

Kalit so'zlar: bolalar yetakchiligi fenomeni, liderlik, yetakchilik qobiliyati, katta maktabgacha yosh, ijobiy, ijtimoiylashtirish.

KIRISH

Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiyatini ijobiy ijtimoiylashtirish va individuallashtirish, ularning hissiy va ijtimoiy intellektini, ijtimoiy tashabbusi va ijodini rivojlantirish uchun sharoit yaratish zamonaviy maktabgacha ta'limning eng muhim vazifasidir. Ijobiy yetakchilik fazilatlarini tarbiyalash va yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish maktabgacha ta'limning bir qator ustuvor vazifalarida ko'rib chiqilmaydi, ammo ta'lim amaliyoti tomonidan yetakchilik muammosiga qiziqish qonuniydir, mavjud yutuqlarni tahlil qilishni va eng ko'p aniqlashga qaratilgan tadqiqotlarni talab qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish ta'limning dastlabki bosqichlarida shaxsning ijtimoiy-kommunikativ rivojlanishining ta'lim sohasi doirasida hal qilinadigan umumiy, fundamental vazifaning muhim tarkibiy qismidir. Bolalar yetakchiligining tabiati bilan bog'liq asosiy tushunchalar ko'rib chiqiladi: yetakchilik maxsus qobiliyatning bir turi sifatida, shaxsiyat xususiyatlarining keng majmuasi va ma'lum sharoitlarda namoyon bo'ladigan har qanday bolaning sifati.

Aniq yetakchilik salohiyatiga ega bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarning fazilatlarini: hukmronlik istagi, tashabbuskorlik, aqliy rivojlanishning yuqori darajasi, nutq va xulq-atvor faoliyati, hissiylik (ta'sirchanlik, impulsivlik, labillik), yetarli darajada o'zini o'zi qadrlash, mustaqillik, turli xil o'yinlarni ixtiro qilish va tashkil etish qobiliyati. Bolalar yetakchiligi muammosi bo'yicha ilmiy manbalarni tahliliy ko'rib chiqish asosida katta maktabgacha yoshdagi yetakchilik qobiliyatlari bolaning tengdoshlari bilan kattalar rahbarligi ostida birgalikdagi faoliyatida rivojlanadigan integral dinamik shaxsiy ta'lim sifatida belgilanadi, uning tuzilishi kognitiv, hissiy-ixtiyoriy, faoliyat-ijodiy va baholash-aks ettiruvchi tarkibiy qismlarning birligi bilan shakllanadi.

NATIJALAR VA ULARNI MUHOKAMA QILISH

Ilmiy manbalarning nazariy tahlili shuni ko'rsatdiki, hozirgi vaqtda olimlar orasida bolalar yetakchiligining tabiati to'g'risida kelishuv mavjud emas, ammo fikrlarning xilma-xilligi orasida uchta asosiy tushuncha ajralib turadi.

Birinchi kontseptsiyaga ko'ra, yetakchilik-bu maxsus qobiliyatning bir turi (maxsus qobiliyatlar

Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects (Spain)

to'plami). Yetakchilik tabiiy, genetik sharoitga ega va ko'plab omillarning ta'siri tufayli faol rivojlanmoqda, ular orasida atrof-muhit ta'siri va maqsad alohida o'rin tutadi.- yo'naltirilgan pedagogik rahbarlik (Yu.D. Babaeva, A. M. Matyushkin, A. I. Savenkov, E. I. Shcheblanova va boshqalar).

Ikkinchi kontseptsiyaga ko'ra, yetakchilik qobiliyati umumiy iqtidor kontekstida ko'rib chiqiladi va xususiy (maxsus) iqtidorning bir turi sifatida emas, balki shaxsiyat xususiyatlarining keng majmuasi, uning ajralmas sifati sifatida namoyon bo'ladi. Yetakchilik qobiliyatining asosiy mezonlari yuqori motivatsiya, ajoyib qobiliyat (intellektual, kommunikativ, taklif qiluvchi va boshqalar) va ijodkorlik (V. yu. Bolshakov, A. N. Ilyina, D. V. Ushakov va boshqalar).

Uchinchi kontseptsiyaga muvofiq (yetakchilikning interaktiv nazariyasi) har qanday bola yetakchiga aylanishi mumkin, ya'ni ma'lum sharoitlarda har bir bola yetakchi bo'lishi mumkin va bo'lishi mumkin (E. A. Arkin, A. S. za-Lujniy, A. A. Krilov va boshqalar).

Muammoning retrospektiv tahlili shuni ko'rsatdiki, bolalar yetakchiligi fenomeni XX asr boshlarida e'tiborni tortdi (E. A. Arkin, V. P. Vaxterev, A. B. Zalkind, A. F. Lazur-skiy, G. A. Fortunatov, D. Baldunin, A. Beaver, B. Winifred, J. Warendonck, W. Doering va boshqalar) o'z-o'zidan va tashkil etilgan bolalar birlashmalarini o'rganish munosabati bilan. Natijada, bolalar yetakchiligining ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida turli jihatlari, shu jumladan 6 yoshdan 8 yoshgacha bo'lgan bolalar liderligining xususiyatlari o'rganildi: ta'sirchan faol, kuchli va tashabbuskor, epchil va jasur, o'tkir aqlga ega, rejalashtirish qobiliyatlari va guruhning boshqa a'zolarining xohish-istaklarini kutish qobiliyatiga ega.

1920-1930 yillarda rus olim-pedologlar (E. A. Arkin, P. P. Blonskiy, A. B. Zalkind, V. S. Krasuskiy, S. O. Lozinskiy, I. V. Everge-tov va boshqalar). bolalar yetakchiligining ijtimoiy va biologik ildizlari (bolalar yetakchiligi), bolalar rahbarlarining turlari, ularning jinsi xususiyatlari, guruh a'zolari bilan o'zaro munosabatlarning tabiati o'rganildi.

Natijada ikkita asosiy xulosa paydo bo'ldi: guruh rahbari "ma'lum bir jamoa uchun ideal bo'lgan fazilatlariga" ega (P. P. Blonskiy); bolalar yetakchiligi fenomeni dinamik xarakterga ega bo'lib, quyidagi omillarga bog'liq: guruh a'zolarining yoshi, individual va ijtimoiy xususiyatlari, ularning shaxslararo munosabatlari, hayot tajriba, ijtimoiy sharoitlar va boshqalar.

Aniq yetakchilik salohiyatiga ega bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar quyidagilar bilan ajralib turadi: hukmronlik istagi, tashabbuskorlik, aqliy rivojlanishning yuqori darajasi, nutq va xulq-atvor faoliyati, hissiyotlilik (ta'sirchanlik, durtusellik, labillik), etarli darajada o'zini o'zi qadrlash, mustaqillik, turli xil o'yinlarni ixtiro qilish va tashkil etish qobiliyati.

Tadqiqotlarda (L. P. Buxtiyarova, M. A. Vikulina, O. M. Gostyxina, M. N. Yemelyanova, T. A. Repina, L. I. Umanskiy va boshqalar) yetakchilik potentsialini tashkil etuvchi bolalar yetakchiligining asosiy xususiyatlari (tashabbuskorlik, jasorat, ijodkorlik, nutq faoliyati, mustaqillik va boshqalar) katta maktabgacha yoshdagi bolalarda namoyon bo'ladi turli xil qo'shma tadbirlarni tashkil etish jarayonida. Maktabgacha yoshdagi tashkiliy faoliyatning o'ziga xos xususiyati uning o'ziga xos xususiyati, ya'ni tashkilotchilar faol ishtirokchilar, faoliyat ijrochilariga aylanishadi. Muayyan faoliyatda muvaffaqiyatga erishish bolaning tengdoshlarining obro'sini qozonish va yetakchiga aylanish qobiliyatining asosiy shartidir, shuning uchun u o'zi tashkil etgan faoliyatning ko'nikmalari va ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Bolada bolalar yetakchiligining asosiy xususiyatlari mavjudligida namoyon bo'ladigan yetakchilik salohiyatining rivojlanishi turli xil tadbirlarni tashkil etish va boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida sodir bo'ladi. Olimlar, shuningdek, bolalar rahbarlarining ijtimoiy vaziyatga nisbatan o'ziga xos sezgirligini qayd etadilar, bu ularning ijtimoiy intellekti va hissiy-hissiy sohasining rivojlanish darajasini ko'rsatadi (S. I. Karpova, T. D. Savenkova, D. Bailey va boshq.).

Shunday qilib, ilmiy manbalarni tahliliy ko'rib chiqish katta maktabgacha yoshdagi yetakchilikning namoyon bo'lishini bolaning tengdoshlari bilan birgalikdagi faoliyat jarayonida bolada rivojlanadigan ajralmas dinamik shaxsiy ta'lim bo'lgan maxsus yetakchilik qobiliyatiga egaligi sifatida ko'rib

chiqishga imkon beradi.

Yetakchilik qobiliyatining tuzilishi tarkibiy qismlarning birligini tashkil qiladi: kognitiv, hissiy-ixtiyoriy, faoliyat-ijodiy va baholash-aks ettirish:

- kognitiv komponent quyidagilarni o'z ichiga oladi: bolalarning yetakchilik haqidagi bilimlari va dastlabki g'oyalari, haqiqiy rahbarning fazilatlarini (halollik, mas'uliyat, jasorat, nizolarni hal qilish qobiliyati va boshqalar), o'zini, shaxsiy fazilatlarini, o'zini do'st, jamoa (guruh) a'zosi sifatida anglash, ijodkorlik;
- hissiy-irodaviy komponent o'zini qat'iyatlik, hissiy namoyon bo'lish va xatti-harakatlarning o'zini o'zi boshqarish, boshqa odamning hissiy holatiga moyillik, hamdardlik, optimizm, shaxslararo munosabatlarda yetakchi o'rinni egallash istagi, tengdoshlar bilan birgalikdagi faoliyatda ishtirok etish, uni tashkil etish va boshqarishda namoyon bo'ladi;
- faoliyat va ijodiy komponent ko'nikmalar majmuasini shakllantiradi: tashkiliy (maqsad qo'yish, faoliyatni rejalashtirish, natijani bashorat qilish, maqsadga erishish uchun vositalarni topish, sheriklarning harakatlarini muvofiqlashtirish, qiyinchiliklarni engish yo'llarini topish, maqsadga erishishning o'ziga xos usullarini taklif qilish, ularning harakatlari va sheriklarini ob'ektiv baholash), kommunikativ (og'zaki va og'zaki bo'lmagan aloqa vositalariga egalik qilish), samarali (muayyan faoliyat turlari bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'lish);
- baholash va aks ettirish komponenti bolaning o'zini va uning imkoniyatlarini anglashi, o'z xatti-harakatlari va harakatlarini ob'ektiv baholashi, xulq-atvorida namoyon bo'ladi.- tengdoshlarning harakatlari, birgalikdagi faoliyat natijalari.

Yetakchilik qobiliyatining barcha tarkibiy qismlari o'zaro bog'liq, murakkab tizimli kombinatsiyada va maktabgacha yoshdagi bolalarning turli xil qo'shma tadbirlarda ishtirok etishi va ishtirok etishi jarayonida bolada har tomonlama namoyon bo'ladi.

Zamonaviy sharoitda bolalar bog'chasidagi maktabgacha yoshdagi tengdoshlar guruhi bolalar yetakchiligi fenomenining kelib chiqishini o'z ichiga olgan bolalar ijtimoiy tashkilotining birinchi bosqichidir. Katta maktabgacha yoshda yetakchilik bolada tengdoshlar guruhida norasmiy yetakchi bo'lishga imkon beradigan shaxsiy fazilatlar majmuasi mavjudligida namoyon bo'ladi: o'yinlarda yetakchi rollarni bajarish, bolalar faoliyatini boshqarish, ularning xatti-harakatlariga ta'sir qilish va boshqalar. tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, hukmronlik qilish istagi katta maktabgacha yoshdagi yetakchilik mavqeini belgilovchi omillardan biridir. Shu bilan birga, xarakterdagi ustunlik ham ijobiy (xayrixohlik, yordam berishga tayyorlik, qo'llab-quvvatlash), ham salbiy (tajovuzkorlik, hokimiyatga intilish, tengdoshlarning irodasiga bo'ysunish va boshqalar) bo'lishi mumkin. Bolaning salbiy ta'siri-umuman guruhda ham, alohida bolalarda ham yetakchi ziddiyatli vaziyatlarning paydo bo'lishiga va guruhdagi shaxslararo munosabatlarning deformatsiyasiga olib keladi.

XULOSA. Bizning fikrimizcha, yetakchilik salohiyati har bir normal rivojlanayotgan katta maktabgacha yoshdagi bolaga xosdir va o'qituvchilarning vazifasi bu potentsialni rivojlantirish, uni shaxsning barqaror fazilatlarini sifatida yetakchilik qobiliyatiga aylantirish uchun sharoit yaratishdir.

Maktabgacha ta'limning malaka talablarining muhim tarkibiy qismi sifatida bolalarda yetakchilik salohiyatini rivojlantirish vazifasi yo'qligiga qaramay, ta'lim amaliyoti maktabgacha yoshdagi bolalarda ijobiy yetakchilik fazilatlarini tarbiyalash va yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirishning samarali usullariga juda muhtoj.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Глубоцкая Е.В. Развитие лидерских способностей как фактор позитивной социализации детей старшего дошкольного возраста // Психолого-педагогический журнал «Гаудеа-мус». 2021. Т. 20. № 4 (50). С. 84-89. DOI 10.20310/1810-231X-2021-20-4(50)-84-89
2. Савенков А.И. Психология детской одаренности. М.: Юрайт, 2019. 334 с.

3. Блонский П.П. Избранные педагогические произведения. М.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1961. 695 с.
4. Bailey D., Hufford M., Emmerson M., Eckert S. Identifying and living leadership in the lives of prekindergarten through 4th-grade girls: the story of one intentional leadership identity development program // *Journal of Research in Childhood Education*. 2017. Vol. 31. P. 487-507.
5. Kivunja C. Leadership in early childhood education contexts: looks, roles, and functions // *Creative Education*. 2015. Vol. 6 (16). P. 1710-1717.
6. Карпова С.И., Савенкова Т.Д. Развитие лидерских способностей у детей старшего дошкольного возраста // *Муниципальное образование: Инновации и эксперимент*. 2020. № 4 (73). С. 55-61.
7. Anvarovna, Sulstonova Nurxon. "MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA LOYIHALASHTIRISHNING AFZALLIKLARI (TRIZ TEXNOLOGIYALARI)." " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM. 2023.
8. Anvarovna, Sulstonova Nurxon. "O'QUVCHILARDA XULQ-ATVOR SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHDA XALQ OG'ZAKI IJODI VOSITALARIDAN FOYDALANISH." *Role of Exact and Natural Sciences During the Renaissance III* (2023): 94-98.
9. Anvarovna, Sulstonova Nurxon, and Xalkuziyeva Dilnoza Baxodirovna. "PROBLEMS OF WORKING WITH PARENTS OF CHILDREN NOT INVOLVED IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS." *International Journal of Early Childhood Special Education* 15.1
10. Anvarovna, Sulstonova Nurkhon. "Some Aspects of the Maria Montessori Method in the Education of Preschool Children." *INTERNATIONAL JOURNAL OF INCLUSIVE AND SUSTAINABLE EDUCATION* 1.6 (2022): 169-173. (2023).
11. Bakhodirovna, Halkuzieva Dilnoza. "Personality-Oriented Education in the Development of Creative Activities of Future Educators." *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)* 1.8 (2023): 432-435.
12. Султонова, Нурхон Анваровна. "Теоретические основы подготовки детей в современных условиях к социальной жизни в семье." *Scientific progress* 1.6 (2021): 631-635.
13. Султонова, Нурхон. "ОРГАНИЗАЦИЯ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ В РАЗВИВАЮЩИХ ЦЕНТРАХ." *Interpretation and researches* 1.1 (2023).